

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА ЯК ЗАСІБ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

THE PSYCHOLOGICAL AND THE PHYSIOLOGICAL INVESTIGATION WITH THE USAGE OF THE COMPUTER POLYGRAPH AS THE WAY OF THE COUNTERINTELLIGENCE COGNITION

Прудська Я.С., аспірантка кафедри галузевого права
Херсонський державний університет

У статті здійснено аналіз шляхів депривації безпекових викликів для України під час здійснення контрольно-перевірочних, фільтраційних заходів у рамках здійснення оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності оперативними силами і засобами в межах контрольних пунктів пропуску через державний кордон, а також пунктів в'їзду-виїзду на тимчасово окуповані території України. Визначено об'єктивну доцільність проведення оптимізаційних процесів у сфері державного прикордонного контролю шляхом впровадження процедури психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа як різновиду опитування у процесі поглибленої перевірки осіб, груп осіб (обмежених контингентів) із метою своєчасного виявлення причетних до протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України. У розрізі зазначеної проблематики встановлено, що нині відсутнє законодавче врегулювання процедури проведення опитування з використанням комп'ютерного поліграфа у процесі здійснення заходів прикордонного контролю, тому постає гостра необхідність внесення змін до деяких законодавчих положень, відомчих стандартів, вироблення нових юридичних норм, що регламентують форми й порядок опитування осіб, які прямують в/через територію України.

Особливу увагу приділено перевірці за спрацюванням індексів за видами доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України, внутрішньо переміщених осіб із невідконтрольних українській владі окремих районів Донецької та Луганської областей, а також тимчасово окупованої території АР Крим, які підозрюються у зв'язках із представниками не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій, спецслужб іноземних держав, осіб із нерегульованим статусом перебування, які тривалий час перебувають на території України з порушенням вимог чинного законодавства та прямують через контрольні пункти пропуску через державний кордон. Водночас обґрунтовано доцільність проведення психофізіологічного опитування з використанням комп'ютерного поліграфа стосовно осіб, які прямують через державний кордон України, контрольні пункти в'їзду-виїзду на адміністративній межі з тимчасово окупованими територіями з порушенням вимог чинного законодавства, зокрема, у разі виявлення ознак підробки вітчизняного, іноземного паспортного документа, свідоцтв про народження дитини, посвідки на постійне або тимчасове проживання зі спеціальним статусом перебування на території України.

Ключові слова: психофізіологічне дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа, контрольний пункт пропуску через державний кордон, контрольний пункт в'їзду-виїзду на тимчасово окуповані території, процедура прикордонного контролю другої лінії.

The article is dedicated to the analysis of ways of the deprivation of the security summons for Ukraine during the control, the checking and the filtration ways in borders of the realization of the operational, the searching and the counterintelligence activities by means of operational forces and ways in the borders of the control checkpoints through the state borders and the checkpoints of the entrance and the departure on the temporary occupied territory of Ukraine. It is stated that the objective actuality of the leading of the optimization processes in the sphere of the state border control by means of the innovation of the procedure of the psychological and the physiological investigation with the usage of the computer polygraph as the way of the interrogation in the process of the deep checking of people, groups of people (of the limited contingent) with the aim of the detection of the involved to the illegal activity for the detriment of the security of Ukraine. In the open-cast solution of the mentioned problems of the article is pointed out that nowadays is absent the legal regulation of the procedure of the leading of the interrogation with the usage of the computer polygraph while the realization of the border controlling. That is why emerges the actual necessity to create changes to some legal acts, excellent standards, the creation of new legal norms that regulate forms and the order of the interrogation of people who move to / through the territory of Ukraine.

The peculiar attention is given to the checking according to the work of indexes as for the types of orders of the authorized state organs, as for people, who pass through the state borders of Ukraine, the inner transformed people from the uncontrolled to the Ukrainian power regions of the Donetsk and the Lugansk regions and the temporary occupied territory of the Crimea that are suspected in the connection with the authorities of the unregulated by the law the paramilitary and the armed formations, the terrorist organizations, the special services of the foreign countries, people with the unregulated status of living who live for a long time at the territory of Ukraine with the violation of demands of the existing law and move through the checkpoints through the state borders. It is proved the actuality of the leading of the psychological and the physiological interrogation with the usage of the computer polygraph towards people who move through the state borders of Ukraine, the checkpoints of the entrance and the departure on the administrative border with the temporary occupied territories with the violation of demands of the existing laws in case of the revealing of points of the forgery of the domestic and the foreign passports, the birth certificate, the document concerning the constant or the temporary living with the special status of abidance with the special status of living on the territory of Ukraine.

Key words: the psychological and the physiological investigation with the usage of the computer polygraph, the checkpoint through the state border, the checkpoint of the entrance and the departure on the temporary occupied territory, the procedure of the border control of the second line.

Аналіз українського законодавства і наукових здобутків у галузі психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа дає змогу зробити висновок, що нині відсутнє не тільки законодавче врегулювання процедури проведення опитування з використанням комп'ютерного поліграфа в пунктах пропуску через державний кордон України, контрольних пунктах в'їзду-виїзду через лінію розмежування з тимчасово окупованими територіями, але й сама процедура, як додатковий дієвий захід зі встановлення, підтвердження й уточнення кримінально-релевантної інформації, безпідставно залишається поза увагою органів державної безпеки й органів прикордонного контролю. У сучасних реаліях цілеспря-

мованої експансивної політики кремлівської влади щодо неокolonізації українських земель, пропагандистського насадження проросійських сепаратистських поглядів, фальшивих реваншистських ідентичностей «русского мира», проведення пролонгованої гібридної агресії та систематичної ескалації збройного конфлікту відкритим залишається питання щодо своєчасного виявлення осіб, причетних до протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України.

Основа джерельної бази становлять наукові праці не лише зарубіжних, але й вітчизняних вчених, які сприяли активному розвитку наукової парадигми в галузі інструментального виявлення ознак нещирості, викривлення,

спотворення об'єктивно-значущої інформації щодо фактичних обставин вчинення злочину. Організаційно-правові, методичні засади проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа містяться в наукових працях зарубіжних вчених кримінально-правової, процесуальної спрямованості, зокрема: К. Бакстера, Н. Дж. Гордона, Л. Кілера, Дж. Ларсона, В. Марстона, Дж. Ріда, Ч. Слупські, Р. Фергесона.

На пострадянському просторі джерелами наукових здобутків у галузі психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа є праці видатних науковців, переважно російського походження: С.Ю. Алесковського, В.О. Варламова, І.Б. Зінкевича, І.С. Зубрілової, В.М. Князева, В.І. Комісарова, Я.В. Комісарової, В.В. Коровіна, О.П. Сошнікова, А.І. Скрипнікова, Ю.І. Холодного та інших. Особистий вагомий внесок у розвиток наукової думки в галузі психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа здійснили й вітчизняні науковці: О.О. Алексєєв, Д.О. Алексєєва-Процюк, В.І. Барко, С.К. Делікатний, Д.С. Зубовський, Д.В. Куценко, Т.Р. Морозова, О.І. Мотлях, О.А. Назаров, І.Б. Сергєєва, І.П. Усіков, В.О. Шаповалов.

Метою статті є обґрунтування доцільності запровадження оптимізаційних механізмів у сферу державного прикордонного контролю шляхом застосування процедури психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа як можливого різновиду опитування у процесі здійснення контрольно-перевірочних заходів, зокрема, вивчення наявності законних підстав для перетину державного кордону України особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів, у процесі перевірки слідчих версій правопорушень у зоні митного контролю як найбільш типовій обстановці вчинення злочину у сфері прикордонної безпеки, в разі проведення фільтраційних заходів чи спрацювання індиксів за видами доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України.

Проникнення на територію України інформаторів, пособників бойовиків, учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та терористичних організацій, представників спецслужб іноземних держав, ускладнює процес деокупації, подальшої реінтеграції тимчасово окупованих територій окремих районів Донецької та Луганської областей, АР Крим, сприяє легітимізації російської військової присутності в невідконтрольованих конфліктогенних регіонах, деєстабілізує суспільно-політичну ситуацію в прилеглих до лінії розмежування сторін територіях, формує реальні загрози для ефективної реалізації державної безпекової політики як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі. Вітчизняними правоохоронними органами дедалі частіше виявляються факти незаконного перебування на території України та/або блокуються спроби перетину державного кордону учасниками організованих злочинних угруповань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій, які використовують міграційні канали з метою активізації розвідувальної, розвідувально-підривної діяльності на шкоду державній безпеці та національним інтересам, здійснення інформаційних акцій антиукраїнського пропагандистського характеру, проведення роботи щодо змушення громадян України до конфіденційного співробітництва шляхом шантажу, погроз, залякувань, застосування фізичного і психологічного тиску.

З огляду на зазначені обставини, застосування додаткових заходів попереджувального характеру зі своєчасного виявлення і запобігання здійсненню протиправних дій у сфері державної прикордонної безпеки зумовлене обґрунтованою необхідністю посилення контрольно-перевірочних, фільтраційних процедур як на каналах міжна-

родних міграційних потоків, так і в районі лінії розмежування, посилення контролюючого впливу державних органів щодо фізичних осіб, груп осіб (обмежених контингентів), у тому числі транспортних засобів, за допомогою яких вони переміщуються, товарів (вантажів), що плануються до вивезення фізичними особами, суб'єктами господарювання в наявних нестабільних суспільно-політичних умовах.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про прикордонний контроль» від 05.11.2009 р. № 1710-VI (далі – ЗУ «Про прикордонний контроль»), у процесі перевірки документів уповноважені службові особи Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) використовують технічні засоби контролю для пошуку ознак підробки в документах, здійснюють пошук необхідної інформації в базах даних ДПСУ, а також за результатами оцінки ризиків проводять опитування осіб, які прямують через державний кордон [1, с. 7]. Стосовно осіб, у діяннях яких є ознаки правопорушення, підрозділами (уповноваженими службовими особами) ДПСУ в пунктах пропуску проводяться заходи поглибленої перевірки, зокрема, інші процесуальні дії за процедурою прикордонного контролю другої лінії з метою додаткового вивчення наявності законних підстав для перетинання державного кордону України особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів. Зокрема, у процесі перевірки документів уповноважені службові особи ДПСУ використовують технічні засоби контролю для пошуку ознак підробки в документах, здійснюють пошук необхідної інформації в базах даних ДПСУ, а також за результатами оцінки ризиків проводять опитування осіб, які прямують через державний кордон у формі співбесіди [1, с. 7]

Здійснення поглибленого вивчення з метою підвищення якості перевірки оперативними силами і засобами, удосконалення оперативно-розшукової і контррозвідвальної складової частини, створення умов для виявлення ознак проведення незаконної діяльності на шкоду державній безпеці України, здійснення коригувального впливу на внутрішню безпекову ситуацію видається за доцільне проводити безпосередньо на другій лінії прикордонного контролю щодо осіб, які потрапили в поле зору правоохоронних органів у формі опитування, у тому числі з використанням комп'ютерного поліграфа, при цьому не створюючи перешкод для сумлінних відвідувачів.

Відповідно до ч. 3 ст. 9 ЗУ «Про прикордонний контроль», процедура здійснення контролю другої лінії проводиться за результатами аналізу та оцінки ризиків під час виконання процедури контролю першої лінії, якщо в уповноваженої службової особи ДПСУ виникли сумніви щодо виконання іноземцем або особою без громадянства умов в'їзду в Україну, та передбачає, зокрема, встановлення місць відправлення та призначення, мети та умов запланованого перебування з проведенням у разі потреби перевірки відповідних підтверджуючих документів, у тому числі співбесіди [1, с. 10]. У контексті висвітленого питання співбесіду у формі психофізіологічного опитування з використанням комп'ютерного поліграфа доцільно проводити переважно щодо осіб (груп осіб), які перетинають державний кордон України, контрольні пункти в'їзду/виїзду на лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями та стосовно яких наявна оперативного-вагома інформація щодо встановлення останніми контактів із представниками окупаційного уряду ТОТУ АР Крим, представниками квазидержавних утворень т.зв. «ДНР/ЛНР» і які здійснюють конфіденційне співробітництво з маргінальними сепаратистськими «народними республіками», передають учасниками зазначених злочинних організацій інформацію розвідувального характеру.

У розрізі зазначеної проблематики одним із рушійних важелів впливу на міграційну, безпекову й суспільно-політичну ситуацію загалом виступає така категорія громадян,

як внутрішньо переміщені особи з не підконтрольних українській владі окремих районів Донецької та Луганської областей, а також тимчасово окупованої території АР Крим. Тому психофізіологічне дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа допоможе в процесі перевірки оперативно-слідчих версій, здобуття матеріальних та інших доказів, підтвердження правдивості інформації, яка надається зазначеною категорією осіб щодо фактичних обставин, які перевіряються, якщо іншим шляхом отримати відомості щодо таких обставин неможливо, а також в разі виявлення державними службовими особами певних ознак із метою встановлення шляхів походження різних фальсифікованих документів зазначених категорій та осіб, причетних до їх виготовлення:

- підроблення паспортного документа громадянина України, паспортного документа громадянина України для виїзду за кордон виготовленого на паперовому носії (переклеєні фотокартки, підроблені печатки);

- підроблення паспортного документа громадянина України виготовленого на полікарбонатній основі у формі пластикової картки типу ID-1 шляхом підробки лазерного гравіювання (невідповідність нанесення даних, імітація елементів багатоконпонентного захисту друку);

- підроблення свідоцтв про народження дитини, що слідує з особою в разі відсутності фотографії на свідоцтві про народження, що виключає змогу встановити приналежність документа конкретній дитині з метою зменшення ймовірності незаконних вивезень неповнолітніх за кордон;

- підроблення паспортного документа громадянина іноземної держави, що посвідчує особу й надає право перетинання державного кордону України (підробка лазерного гравіювання: невідповідність нанесення даних, імітація елементів багатоконпонентного захисту друку);

- підроблення посвідки на постійне або тимчасове проживання зі спеціальним статусом перебування на території України.

Окремої уваги й подальшого вивчення потребує проведення психофізіологічного опитування з використанням комп'ютерного поліграфа уповноваженими службовими особами ДПСУ щодо осіб із неврегульованим статусом, зокрема, громадян колишнього Радянського Союзу (наприклад, біженців із колишніх республік СРСР, а також осіб, народжених на території колишніх республік СРСР), які тривалий час перебувають на території України з порушенням вимог чинного законодавства, зокрема, на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, тимчасово окупованої території АР Крим та прямують через контрольні пункти пропуску через державний кордон, із метою встановити строки її фактичного перебування на території України. Проблема перекриття каналів незаконної міграції залишається актуальною, оскільки детермінує не тільки безпекову ситуацію в державі, але й міжнародні відносини України з країнами-сусідами та може загостритися в умовах проведення бойових дій, відсутності можливості здійснення контролю на значній ділянці східного кордону, тому беззаперечне реагування уповноважених службових осіб ДПСУ, інших правоохоронних органів повинно відбуватись одночасно й у разі виявлення факту:

- перевезення обмежених та (або) заборонених до переміщення товарів, що підлягають обов'язковому експортному контролю відповідно до Переліку і обсягів (вартості/ваги/кількості) обмежених або заборонених до переміщення через лінію розмежування та до/з гуманітарно-логістичних центрів товарів, затверджених наказом Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України від 18.11.2019 р. № 92;

- перевезення валютних цінностей (готівкової національної, іноземної валюти, банківських металів), платіж-

них документів, цінних паперів (акцій, облігацій, купонів до них, векселів (тратт), боргових розписок, акредитивів, чеків, банківських наказів, депозитних сертифікатів, інших фінансових і банківських документів приховано та/або без їх письмового декларування), виражених у національній, іноземній валютах або банківських металах;

- переміщення без належного митного оформлення та (або) приховування від декларування матеріальних цінностей, вивезення поза межами визначених дорожніх коридорів;

- вивезення небезпечних контрафактних підакцизних товарів, підроблених марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів;

- викриття механізмів легалізації іноземних громадян та осіб без громадянства;

- надання громадянином документа про посвідчення особи, що звільнилась із місць позбавлення волі на тимчасово окупованій території для в'їзду на територію України;

- в'їзду на територію України осіб, які опинилися за нез'ясованих обставин у районі проведення операції Об'єднаних сил, зокрема, в місцях дислокації військ після втрати терористичними квазідержавними утвореннями так званими «ДНР/ЛНР» своїх позицій із метою виявлення осіб, причетних до збройної агресії Російської Федерації, перевірки причетності осіб до здійснення фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму тощо.

Для забезпечення пошуку і підтвердження фактичних даних про протиправні діяння у сфері прикордонної безпеки, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, добування оперативно-вагомої первинної інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організації, окремих осіб, груп осіб (обмежених контингентів) на шкоду національним інтересам України, а також у разі спрацювання індиксів за видами доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон України, процедура психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа має бути чітко регламентована як на рівні відомчих інструкцій, так і закріплена в нормах чинного законодавства у сферах охорони державної безпеки і кордону. Вказана процедура дасть змогу своєчасно протидіяти переміщенню іноземних бойовиків-терористів, блокувати канали незаконної міграції, контрабандного переміщення обмежених або заборонених до переміщення через лінію розмежування та до/з гуманітарно-логістичних центрів товарів, у тому числі товарів подвійного використання, військового призначення, радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, символіки, матеріалів агітаційного та пропагандистського характеру країни агресора, збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації, виявляти підпільні склади/сховища зі зберігання, посилити фільтраційні заходи.

Відповідно до вказаних обставин, з метою своєчасного реагування на широкий спектр посягань у сфері прикордонної безпеки держави, протидії транснаціональній організованій злочинності й тероризму, запобігання контрабанді підакцизних товарів та товарів подвійного призначення, організованим формам нелегальної міграції в/через територію України, торгівлі людьми та, відповідно, не створюючи суттєвих перешкоди для транскордонної мобільності сумлінних відвідувачів, комп'ютерний поліграф має стати оперативно-технічним засобом гласних пошукових, контррозвідувальних процедур, а саме психофізіологічне дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа – сучасним різновидом практичних заходів, тактичних прийомів уповноважених службових осіб

у процесі опитування осіб під час здійснення контролю другої лінії в разі виявлення середнього, високого ступеня ризику за результатами аналізу та оцінки ризиків.

З метою підвищення ефективності реалізації державної безпекової політики розвідувальними органами України, підрозділами ДПСУ та в інтересах забезпечення охорони державного кордону України видається за доцільне внести зміни до деяких законодавчих положень і, відповідно, відомчих стандартів, що регламентують порядок опитування осіб, які прямують в/через територію України в разі виявлення за результатами аналізу та оцінки середнього або високого ступеня ризиків. Зокрема, для попередження, своєчасного виявлення і запобігання здійсненню протиправних дій, а також проведення контррозвідувальних заходів згідно з визначеними законом завданнями в разі виявлення порушень режиму (порядку перетинання) державного кордону України та/або спрацювання індексів за видами доручень уповноважених державних органів опитування необхідно проводити не тільки у формі співбесіди, але й у формі психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа. Вважаємо необхідним і раціонально обґрунтованим проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа у процесі одержання підтверджуючої кримі-

нально-релевантної інформації щодо фактичних обставин скоєння правопорушення у сфері прикордонного контролю, своєчасного вжиття заходів із викриття й блокування незаконної діяльності фізичних осіб, суб'єктів господарювання під час переміщення через контрольні пункти, поза межами визначених дорожніх коридорів, а також із метою виключення можливості незаконного проникнення на територію України представників сепаратистських угруповань, протидії розвідувальній, розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав на шкоду державній безпеці України, блокування каналів незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв та речовин, вивезених із району проведення бойових дій, які можуть бути використані в диверсійних цілях.

Висловлені пропозиції щодо внесення змін і доповнень до деяких законодавчих положень як норм вищої юридичної сили щодо відомчих нормативно-правових актів, вироблення нових юридичних норм мають концептуальний характер, оскільки їх змістовне наповнення має відпрацьовуватися в робочому порядку з метою оптимізації використання оперативних сил і засобів у процесі контррозвідувального пошуку й пізнання, ефективної протидії реальним та потенційним загрозам у сфері прикордонної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Перелік і обсяги (вартість/вага/кількість) обмежених або заборонених до переміщення через лінію розмежування та до/з гуманітарно-логістичних центрів товарів, затверджений наказом Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України від 18.11.2019 р. № 92 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-19> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 815 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2019-p> (дата звернення: 15.04.2020).